Görüntü Var Ses Yok

COP 29'dan Kalanlar

6 Aralık 2024

Dr. Burcu Ünüvar'ın önsözüyle
Can Hakyemez
Cem Avcıoğlu, SCR

TSKB
Ekonomik Araştırmalar

Önsöz

Dr. Burcu Ünüvar unuvarb@tskb.com.tr

Yazarlar

Can Hakyemez hakyemezc@tskb.com.tr

Cem Avcıoğlu, SCR avciogluc@tskb.com.tr

2024 Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. her hakkı mahfuzdur.

Bu doküman Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.'nin yatırım bankacılığı faaliyetleri kapsamında, kişisel kullanıma yönelik olarak ve bilgi için hazırlanmıştır. Bu dokümana dayalı herhangi bir işlem yapılması tarafımızdan öngörülen bir husus değildir. Belirtilen görüşler sadece bizim güncel görüşlerimizdir. Bu raporda yer alan bilgileri makul bir esasa dayalı olarak güncelleştirirken, bu konuda mevzuat, uygunluk veya diğer başka nedenlerle amaca uygunluk tam olarak sağlanamamış olabilir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve/veya bağlı kuruluşları veya çalışanları, burada belirtilen senetleri ihraç edenlere ait menkul kıymetlerle ilgili olarak bir pozisyon almış olabilir veya alabilir; menkul kıymetler üzerinde opsiyonları olabilir veya ilgili diğer bir yatırıma girebilir; bu menkul kıymetleri ihraç eden firmalara danışmanlık yapmış, hisselerinin halka arzına aracılık veya yüklenim taahhüdünde bulunmuş olabilir.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve/veya bağlı kuruluşları bu raporda belirtilen herhangi bir şirket için yatırım bankacılığı da dahil olmak üzere önemli tavsiyeler veya yatırım hizmetleri sağlıyor veya sağlamış olabilir.

Bu raporun ilgili olduğu yatırım fiyatı veya değeri, direkt veya indirekt olarak, yatırımcıların menfaatlerine ters düşebilir. Döviz kurlarındaki herhangi bir değişmenin yatırımın değeri veya fiyatı veya bu yatırımdan sağlanan gelir üzerinde olumsuz bir etkisi olabilir. Geçmişteki performans her zaman gelecekteki performansın kılavuzu olacak demek değildir. Yatırım geliri dalgalanma gösterebilir.

Bu rapor kamuya açık bilgilere dayalıdır. Doğru veya tamam olmayan hiçbir beyan yapılmamıştır. Bu rapor söz konusu menkul kıymetlerin alınması veya satılması için bir teklif, yorum ya da yatırım tavsiyesi değildir veya bu menkul kıymetlerin alınıp satılmasına yönelik bir teklif için de bir istek veya zorlama değildir. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve kendisiyle bağlantılı olan diğerleri bahsedilen şirketlerin menkul kıymetleriyle ilgili pozisyon alabilirler veya bu menkul kıymetlerle ilgili işlem yapabilirler, ayrıca bu şirketler için yatırım bankacılığı hizmetleri de verebilirler.

Herhangi bir yatırım kararı yatırımcının tamamıyla kendi kişisel seçimine dayanmalıdır. Bu rapordaki bilgiler herhangi bir yatırım tavsiyesi olmayıp, raporda yer alan firmalara yatırım yapılmasından ötürü Türkiye Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. hiçbir sorumluluk kabul etmez.

Burada yer alan yatırım bilgi, yorum ve tavsiyeleri yatırım danışmanlığı kapsamında değildir. Yatırım danışmanlığı hizmeti, yetkili kuruluşlar tarafından kişilerin risk ve getiri tercihleri dikkate alınarak kişiye özel sunulmaktadır. Burada yer alan yorum ve tavsiyeler ise genel niteliktedir. Bu tavsiyeler mali durumunuz ile risk ve getiri tercihlerinize uygun olmayabilir. Bu nedenle, sadece burada yer alan bilgilere dayanılarak yatırım kararı verilmesi beklentilerinize uygun sonuçlar doğurmayabilir.

1,04 Saniye

Dikkat, dikkat! Bu yazı, geçtiğimiz ay Azerbaycan'da gerçekleştirilen COP 29'a katılmamış biri tarafından yazılmaktadır.

Beş sene önce, COP'a katılmamış olmak normal karşılanabilirdi. Ancak katılımın yoğun olduğu son COP özelinde söyleyebilirim ki, katılmamış olmak beni azınlık yapıyor. Diğer bir deyişle: "Zor bulursunuz benim gibisini.".

Bu durumu vurgulamam elbette ki sebepsiz değil. Raporun kalanında, COP'u yerinde takip eden arkadaşlarımın görüşlerini ve değerlendirmelerini okuyacaksınız. Ben de izninizle, "dış gözlemci" olarak ekliyorum görüşlerimi.

TSKB Ekonomik Araştırmalar ekibinden arkadaşlarım uzun yıllardır COP'u yerinde izliyor. Ben şanslı taraftayım. Konferans boyunca, onlardan gelen günlük değerlendirmeleri yani "COP Günlükleri"ni okuyabiliyor ve böylece konferansı da günü gününe takip edebiliyorum. Ama COP'u bir kez de "Sondan başa" değerlendirmek gerekiyor. Çünkü asıl mesele konferans bittikten sonra başlıyor ve sonraki COP'a kadar etkileri hissediliyor. Bu sene de durum farklı değil.

"Finans COP"u olarak anlatılan bu yılın COP'unda gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) yıllık 300 milyar dolarlık iklim finansmanının mobilize edilmesine karar verildi. Karar sonrası GOÜ ikiye ayrıldı: Karara itiraz etmek isteyip edebilenler ve itiraz etmek isteyip edemeyenler. Farkındaysanız, karardan memnun olan üçüncü bir grup saymadım, sayamadım, çünkü yok.

Karar, sabaha karşı 02:35'te, 1,04 saniye süren bir oylama ile alındı. Sanırım bu cümle benim için COP 29'un özeti. Peki ne oldu, ne bu acele? İzninizle bunu anlatırken 2022'den başlatacağım sohbeti. Şarm El-Şeyh'te gerçekleştirilen COP 27'de, yatırım bankacılarının yeşil finansman üzerinden, ekosistem kriziyle mücadele ajandasında ağırlıklarını artırmak istediklerini zaten görmüştük. Hemen bir sene sonra Dubai'deki COP 28'de de bu etkinin arttığına şahitlik ettik. COP 29 öncesi kamu finansmanının belirgin olduğu şekilde tartışılan finansman çerçevesinin, 1,04 saniye süren bir oylama sonrasında, "pek çok farklı kaynaktan sağlanacak" diye belirtilen bir kapsama gelmesi, sermaye piyasaları üzerinden yürütülecek iklim finansmanına daha çok alan açarak, COP 27'de başlayan süreci tamamladı. Bu; elbette kötü bir şey değil. Ancak kamu finansmanı ve çok taraflı kalkınma bankalarının değişen rolleri konusunda daha ciddi bir ajanda görmeyi beklerdik, isterdik… olmadı.

Velhasıl COP 29, 2022'den başlayan bir hikâyeyi devam ettirerek aslında sürpriz yapmıyor. Ülkelerin büyüme modellerinden feragat etmeden, iklim krizi ile mücadeleyi değil, iklim krizinin piyasa değerini

yönetmeyi önceliklendirdiğini gösteriyor. Böyle bir dönemde, kısa vadeli gündemin ötesine bakan, ekosistem krizini, potansiyel büyümeyi ve sosyal sermayeyi bir arada gözetebilen kalkınma bankalarının sorumluluğunun arttığını görüyoruz, biliyoruz… COP'tayız, alandayız, sahadayız!

Dr. Burcu **ÜNÜVAR**

Baş Ekonomist - Direktör

Görüntü Var Ses Yok

1. Liderler Seviyesinde Katılımın Düşük Olduğu Bir COP

Birleşmiş Milletler (BM) İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında düzenlenen Taraflar Konferansı'nın (COP – Conference of the Parties) 29'uncusu 11-22 Kasım tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de gerçekleşti. Son yıllarda olduğu gibi TSKB olarak toplantıları yerinde izledik. COP 27 ve COP 28 sonrası kaleme aldığımız raporlara benzer şekilde, bu raporda da Ekonomik Araştırmalar olarak makro-kalkınma perspektifimizi katarak gözlemlerimizi paylaşıyoruz.

Geçtiğimiz yıl Dubai'de düzenlenen COP 28'e rekor katılımın ardından bu seneki katılım sayısı bir soru işareti idi. Carbon Brief analizine göre 65 binden fazla insan Bakü'ye toplantıları takip etmeye geldi. Bu rakam ile COP 29 Dubai'den sonra en fazla katılım olan COP olarak kayıtlara geçti. Azerbaycan yaklaşık 2.250 kişi ile en fazla delege gönderen ülke olurken, Türkiye toplam 1.862 delege ile en fazla delege gönderen üçüncü ülke oldu. COP 30'un ev sahibi Brezilya ise 1.914 delege gönderdi.

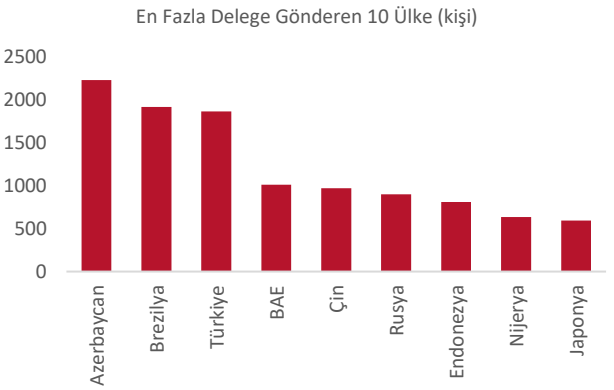

Kaynak: Carbon Brief, TSKB Ekonomik Araştırmalar

Bildiğiniz üzere, COP 29 öncesinde bazı ülke ve organizasyon başkanları zirveye katılmayacaklarını açıkladı. Konferansın ABD'deki seçimlerin hemen ardından gerçekleşmesi nedeniyle ABD Başkanı Joe Biden Bakü'ye gelmezken, ABD ekibini iklim politikalarından sorumlu Kıdemli Danışman John Podesta temsil etti. Avrupa tarafında ise katılmayan liderlerin isimleri ön plana çıktı. Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen, İngiltere Kralı III. Charles, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron ve Almanya Başbakanı Olaf Scholz Azerbaycan'a gelmedi. Uluslararası Para Fonu Başkanı Kristalina Georgieva, Çin Cumhurbaşkanı Xi Jinping ve Hindistan Başbakanı Narendra Modi katılmayan liderler arasında. Bir ada ülkesi olan ve dünyanın en geniş yağmur ormanlarına en sahipliği yapan Papua Yeni Gine Dışişleri Bakanı Justin Tckatchenko'nun Ağustos ayında COP 29'u tamamen zaman kaybı olarak nitelendirmesinin ardından Başbakan James Marape Bakü'de olmayanlar arasında idi. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise COP 29 için Bakü'ye gelen liderler arasında yerini aldı.

COP 29 başlamadan çıkan bu "üst düzey katılımın az olacağı" haberleri, "Finans COP'u" olarak da adlandırılan toplantıların resmi müzakere süreçlerinde anlamlı bir ilerleme kaydedilmesi beklentisini azalttı. Bu çerçevede, görünüm COP 29'da ekosistem krizi mücadelesinin ivmesi, patikası ve yönelimine ilişkin tartışmaların hareketli olacağı ama bu konuda anlamlı ve net bir görüntü elde edilemeyeceği yönünde idi. Tabii ki oturumlardaki detayların da regülasyon hızını ve küresel eğilimlerin yönünü belirleyecek olması bizim oturumları yerinde izlememizdeki en önemli neden.

COP 29'da en önemli beklentiler arasında gelişmiş ülkelerin iklim finansmanı sağlama taahhüdü olan yıllık 100 milyar doların güncellenmesi ve "Yeni Toplulaştırılmış Sayısal Hedef – NCQG"nin belirlenmesi idi. Ön müzakerelerde NCQG'ye ilişkin rakamın 2026 yılı itibarıyla 1 ila 2 trilyon dolar arasına çıkarılması önerilirken, konunun sadece miktardan ibaret olmadığını söyleyebiliriz. NCQG rakamı belirlenirken bu rakam için katkı sağlayacak ülkeler, hangi finansmanın bu kapsama gireceği, hangi ülkelere destek verileceği ve hangi dönemi kapsayacağı da önem arz eden konular arasındaydı. COP 29 sonunda açıklanan rakam ise taraflardan hiçbirini memnun etmedi.

Bununla birlikte, COP 28 karar metninde kaleme alınmış olan "fosil yakıtlardan kademeli olarak uzaklaşma"nın ne yöne evrileceği diğer bir soru işareti idi. Bu karar metnine ilişkin uygulamalar ve ilerlemeler de COP 29'da izlenecek konular arasında idi. 2025 yılının Mart ayına kadar ülkelerin Ulusal Katkı Beyanı (NDC) güncellemeleri olması nedeniyle COP 29 kapsamında emisyon azaltım tartışmalarının ön planda olması bekleniyordu. Bununla birlikte, Paris Anlaşması'nın 6. maddesi çerçevesinde karbon piyasalarının işleyişi ve bu piyasaların etkinleştirilmesine yönelik adımlar da izlenecek konular arasında idi.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde COP 29, alınan bazı kararlar ve verilen taahhütlere rağmen ihtiyacı karşılamayan bir COP olarak kaydedildi. Aslında alanda çıkan seslerin birçok alanda karıştığı ama bu seslerin sonuçlara yansımadığı bir COP'u yaşadık her beraber.

2. Yeni İklim Finansmanı Hedefi Beklenenin Altında Kaldı

NCQG'nin baş rolde olduğu Bakü'de ortaya çıkan 300 milyar dolarlık hedef, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin (GOÜ) umduğunun çok altında kaldı. Çeşitli analistler elde edilen sonucu, "gelişmekte olan dünyanın ihtiyaçları ile bugün politik olarak başarılabileceklerin arasındaki makul denge" olarak nitelese de başta güney yarımküre olmak üzere dünyanın büyük bölümü hayal kırıklığı içerisinde kaldı. 2035 yılı için belirlenen 300 milyar dolarlık tutar, önceki hedefin 3 katına çıkıldığını gösteriyor ancak 15 yıllık sürede (2021-2035) ortaya çıkacak enflasyon hesaba katıldığında hedefteki reel artışın nominal rakamların vadettiğinden çok daha küçük olabileceği görünüyor.

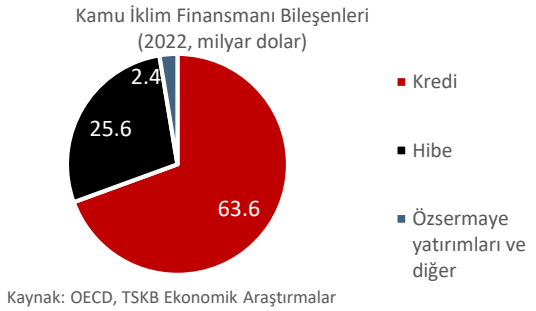

Kaynak: OECD, TSKB Ekonomik Araştırmalar

Çin'in de üyesi olduğu G77 grubunun görüşü, gelişmiş ülkelerin (GÜ) kamu kaynaklarından hibe olarak sağlanmak üzere 600 milyar doları içeren toplam 1,3 trilyon dolarlık iklim finansmanına ihtiyaç olduğu yönündeydi[1]. Üzerinde anlaşılan rakamı, beklentiler ekseninin dışında değerlendirdiğimizde de hayal kırıklığına anlam vermek mümkün. Örneğin, 2022'de doğaya zarar veren ekonomik faaliyetlere yönelik verilen kamu teşviklerinin tutarı 1,7 trilyon dolar oldu[2]. Konuya iklim değişikliğinin sonuçları ve

[1] DownToEarth. https://www.downtoearth.org.in/climate-change/cop29-over-80-countries-propose-innovative-ways-to-mobilise-finance-for-13-trillion-target-as-new-nations-express-disappointment-over-new-draft-text
[2] UNEP (2023). State of Finance for Nature 2023

uyum yatırımlarının gerekliliği penceresinden baktığımızda ise, 2023'te yalnızca ABD'de maliyeti 1 milyar doları aşan 28 adet hava ve iklim olayı olduğunu görüyoruz[3]. Bu afetlerden kaynaklanan maliyetlerin yaklaşık 93 milyar dolara ulaşması, yeni hedefin iddiadan uzak olduğunu hatırlatıyor.

COP 29 aynı zamanda tüm kaynaklardan (özel ve kamu) en az 1,3 trilyon dolarlık finansmanın 2035 yılına kadar harekete geçirilmesi için **"çağrı"** yaptı ancak özel finansmanın ve gönüllü olan GOÜ'lerin bağlayıcı olmayan bu tutar için aradaki boşluğu doldurması zor görünüyor. GÜ'ler müzakerelerde iklim finansmanına katkı yapacak ülke havuzunun genişletilmesi için çaba gösterdiler. Buna karşın bu öneri diğer taraflarca kabul görmedi. Konferans öncesinde Türkiye'nin ismi de potansiyel yeni donörler arasında geçiyordu.

Anlaşma metnine döndüğümüzde soru işaretleri yaratan diğer unsurlar da görebiliyoruz. Metinde, 300 milyar dolarlık finansmanın kamusal ve özel, ikili ve çoklu, alternatif kaynaklar dahil, pek çok kaynaktan gelebileceği ifade ediliyor. Bu ifade, GOÜ'lerin iklim finansmanı hedefinin GÜ'lerin kamu bütçelerinden sağlanacak hibelerden oluşması beklentisini boşa çıkarıyor. Yani kirletici ekonomik aktivitelere getirilebilecek ilave vergiler ve özel sektör yatırımları gibi kalemlerin de hedefe dahil edilmesi mümkün görünüyor. Anlaşma finansmanın yapısına dair somutluk içermezken, bu koşullarda finansmanın büyük bölümünün krediler biçiminde olması ihtimali, borç yükü altındaki GOÜ'ler için olumsuzluk taşıyor.

Anlaşmaya yönelik bir diğer kaygı vade ile ilişkili. 300 milyar dolarlık yıllık tutara 2035'e kadar ulaşılması hedefleniyor. 2011-2020 arası izlenen 100 milyar dolarlık hedefe doğru kademeli ilerlemenin çok geç sağlanabilmesi ve hedefe 2 yıl geç ulaşılmış olması, GOÜ'lerin bu konudaki endişelerinin kaynağı oluyor. GOÜ'ler COP29'da 10 yıla eşit biçimde yayılan bir finansman hedefi ya da 5'er yıldan oluşan 2 dönem için sabit birer hedef talep ediyorlardı.

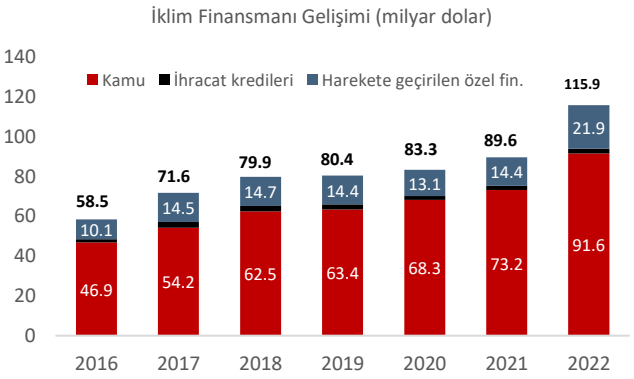

Kaynak: OECD, TSKB Ekonomik Araştırmalar

COP esnasında ve sonrasında ülke temsilcilerinin uluslararası basına yansıyan demeçleri özellikle Küresel Güney'in iklim müzakerelerine olan inancının sarsıldığı bir döneme girdiğimize işaret ediyor. İklim değişikliğinden en sert biçimde etkilenen coğrafyaları oluşturan küçük ada devletleri (39 milyar dolar) ve az gelişmiş ülkeler (220 milyar dolar) toplamda 260 milyar dolara yakın bir kaynağa ihtiyaç duyduklarını COP 29 öncesinde beyan etmişlerdi. Bahsi geçen kırılgan ülkeler için üzerinde anlaşılan 300 milyar dolarlık tutar içerisinde bir dilimin ayrılmamış olması bu kırılmaya yol açtı. Kayıp ve Hasar Fonu'nun müzakerelerde geri planda kalması ve ev sahibi Azerbaycan tarafından yürütülen COP Başkanlığı'nın tarafsızlık açısından eleştirilere maruz kalması[4] bunda rol oynadı. Görünen o ki, önümüzdeki yıl COP 30'u gerçekleştirecek olan

[3] Ulusal Okyanus ve Atmosfer İdaresi. https://www.climate.gov/news-features/blogs/beyond-data/2023-historic-year-us-billion-dollar-weather-and-climate-disasters
[4] The Guardian. https://www.theguardian.com/environment/2024/nov/23/revealed-saudi-arabia-accused-of-modifying-official-cop29-negotiating-text

Brezilya'nın karşısındaki en büyük zorluklardan biri tüm paydaşları tekrar "çok taraflılık" çatısı altında toplayabilmek olacak.

3. Uluslararası Karbon Piyasası Standartlarında Uzlaşma Sağlandı

COP 29'un en önemli çıktılarından biri konferansın ilk günü uluslararası karbon ticaretini kolaylaştıran Paris Anlaşması'nın 6.4 maddesinin kabul edilmesi oldu. Bununla birlikte, uluslararası karbon ticareti için temel kural ve yönergeleri içeren 6. maddenin tamamı da 23 Kasım tarihinde liderler tarafından kabul edildi. Bu maddeler, uluslararası karbon ticaretinin nasıl işleyeceğini belirleyen standartlar üzerinde anlaşılmasını kapsıyor ve ülkelerin iklim hedeflerine daha etkin bir şekilde ulaşması için uluslararası iş birliğini teşvik ediyor. Üzerinde mutabık kalınan bu madde emisyon azaltma projelerinden karbon kredisi üretimine, ticaretine ve Birleşmiş Milletler'in (BM) denetimi altında bir karbon piyasasının oluşturulmasına imkân veriyor[5].

Bu mekanizmanın 2025 yılından itibaren devreye girmesi planlanıyor. Bununla birlikte Dünya Bankası'nın bir kuruluşu olan Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA), oluşacak karbon piyasalarında faaliyet gösteren yatırımcıları desteklemek amacıyla sigorta kapsamı sağlayacak bir yetki mektubu şablonunun başlatılmasına ilişkin planını da açıkladı[6].

6. maddenin hayata geçirilmesine ilişkin anlaşma birçok paydaş tarafından başarı olarak görülse de bazı paydaşlar bu kararın emisyon azaltım hedeflerini tehlikeye atabileceğine işaret ediyor. Bazı iklim adaleti organizasyonları karbon piyasaları sayesinde emisyon miktarı büyük olan kirleticilerin emisyonlarına devam etme olasılığı nedeniyle bu maddenin kabulünü eleştirdi[7]. Sonuç olarak COP 29'un ilk ve son günlerinde Paris Anlaşması'ndan beri devreye alınamayan 6. maddenin kabul edilerek küresel bir karbon piyasasının geçerliliği olan bir denetim altında işleyecek olması gelişmekte olan birçok ülkede memnuniyetle karşılandı.

4. Bakü'de Sonuç Metni Eksikti

COP 29'dan ne hatırlarsınız diye sorsanız, birçok insan COP 29'un sonuç metninin yayımlanmamasını hatırladıklarını belirtir. Evet, sonuç metni yayımlanmayan bir COP'u geride bıraktık. COP 28'de sonuç metninde yer alan "fosil yakıtlardan uzaklaşmak" ifadesi COP 29'da yer bulmadı. Sırf bu sebepten bile "beklentileri karşılamayan bir COP" olarak kaydedilen COP 29'da bazı taahhütler ve kararlar ön plana çıkarılabilir.

[5] UNFCCC. https://unfccc.int/news/cop29-un-climate-conference-agrees-to-triple-finance-to-developing-countries-protecting-lives-and

[6] Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı, Kasım 2024. https://www.miga.org/press-release/deploying-world-bank-group-guarantee-platform-de-risk-carbon-markets

[7] Euronews. https://www.euronews.com/green/2024/11/12/what-is-article-6-and-why-is-it-controversial-campaigners-react-to-adoption-of-carbon-cred#:~:text=But%20the%20gavelling%20through%20of,of%20people%20and%20the%20planet.

AB ve 25 ülke yeni bir **kömür** projesi geliştirmeme taahhüdünde bulundu. Powering Past Coal Alliance iş birliğinde[8], AB ile beraber Angola, Avusturya, Avustralya, Belçika, Kanada, Kolombiya, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Dominik Cumhuriyeti, Etiyopya, Fransa, Almanya, İtalya, Malta, Fas, Hollanda, Norveç, Slovakya, Slovenya, İsveç, Uganda, Birleşik Krallık, Uruguay ve Vanuatu yeni kömürlü termik santral inşa etmeyeceklerini taahhüt ettiler. Bununla birlikte AB ve imzacı 25 ülke, diğer ülkelere de Ulusal Katkı Beyanları'nda bu konuya dair eyleme geçme çağrısı yaptı.

Fosil yakıtlardan çıkış adına Birleşik Krallık, Yeni Zelanda ve Kolombiya, Sübvansiyonlar Dahil Fosil Yakıt Teşviklerinin Aşamalı Olarak Kaldırılması Koalisyonu'na (COFFIS) katıldığını duyurdu[9]. Böylece, fosil yakıt sübvansiyonlarından uzaklaşmak için beraber çalışma prensibini kabul eden COFFIS'e taraf olan ülke sayısı 16'ya ulaştı. İngiltere, bu koalisyona taraf olmanın yanı sıra yeni 2030 emisyon azaltım hedefini de açıkladı. COP 29'un ilk haftasında açıklanan yeni hedef 2035 yılına kadar 1990 yılı emisyonlarına göre %81 azaltımı hedefliyor[10]. Bir önceki hedef 2035 yılı itibarıyla 1990 yılı emisyonlarına göre %68 azaltım idi. Bu gelişmelere ilave olarak İngiltere ve Brezilya "Küresel Temiz Enerji İttifakı"nın başlaması için girişimde bulunduklarını belirtti[11]. COP 29'da kömür santrallerinden çıkış için aktif olan İngiltere son kömür santralini Eylül ayında kapatmıştı.

COP 29'da alınan karar ve verilen taahhütlerin arasında enerji başlığındaki bildirgelerden biri olan "**Hidrojen Bildirgesi**" bulunuyor. Amacı küresel bir hidrojen pazarı potansiyelini ortaya çıkarmak olan bu bildirge kapsamında düşük karbonlu hidrojen üretimini artırmak ve mevcutta bulunan fosil yakıttan hidrojen üretiminin karbonsuzlaşması çalışmalarında hızlanmak ön plana çıkıyor. Ayrıca, karbonsuzlaşması zor olan sektörlerin hedeflenerek hidrojen üretiminden oluşan sera gazı emisyonunu sıfıra yakına indirmek konusunda birlikte çalışmanın önemi vurgulanıyor. Pavilyonlardaki oturumlara bakıldığında ise hidrojenin net sıfıra ulaşma konusunda önemli bir paydaş olabileceği bir gerçek lakin hidrojene dair standartların ve küresel bir piyasanın oluşmaması hidrojenin orta vadeden önce ortaya çıkamayacağına işaret ediyor.

Bir diğer önemli gelişme ise **nükleer enerji kapasitesinin** üç katına çıkarılması hakkında. Bir önceki yıl Dubai'de gerçekleştirilen COP 28'in çıktılarından biri olan nükleer enerji kapasitesinin 2050 yılına kadar üç katına çıkarılması bildirisini 25 ülke imzalamıştı. COP 29'da bu ülkelere El Salvador, Kazakistan, Kenya, Kosova, Nijerya ve Türkiye dahil oldu[12]. Pavilyonlar arasında ise geçen yıl ile karşılaştırıldığında daha fazla sayıda nükleer enerji oturumu ile karşılaştık. Bu da aslında nükleerin enerji arz güvenliğinin önemini artıracak bir parçası olmaya devam ettiğini gösteriyor. Türkiye'nin bu bildiriye taraf olması COP 29'da açıkladığı "2053 Uzun Dönem İklim Stratejisi" dokümanındaki hedeflerle de örtüşüyor. Yine bu dokümandaki hedeflerle uyumlu şekilde Türkiye "Küresel Enerji Depolama ve Şebekeler Taahhüdü"ne de taraf oldu.

[8] Powering Past Coal Alliance, Kasım 2024. https://poweringpastcoal.org/news/countries-join-call-to-action-for-no-new-coal-in-national-climate-plans/
[9] Uluslararası Sürdürülebilir Kalkınma Enstitüsü, Kasım 2024. https://www.iisd.org/articles/press-release/united-kingdom-new-zealand-colombia-join-coffis
[10] İngiltere Hükümeti. https://www.gov.uk/government/news/uk-shows-international-leadership-in-tackling-climate-crisis
[11] İngiltere Hükümeti. https://www.gov.uk/government/publications/global-clean-power-alliance-organisations-finance-statement
[12] Dünya Nükleer Derneği, Kasım 2024. https://world-nuclear.org/news-and-media/press-statements/six-more-countries-endorse-the-declaration-to-triple-nuclear-energy-by-2050-at-cop29

COP 29 sonucunda açıklanan bir diğer bildirge de "Dayanıklı ve Sağlıklı Şehirlere Yönelik Çok Sektörlü Eylem Yolları Bildirgesi". Bu bildirimin amaçları arasında yeniden ormanlaştırmayı, sürdürülebilir altyapı ve alanları, sürdürülebilir tüketim ve üretim kalıplarını, **doğa temelli çözümleri** ve **ekosistem temelli yaklaşımları** geliştirerek sağlık eşitliğini ve **doğa-pozitif** kentsel kalkınmayı teşvik etmek bulunuyor[13].

Teknoloji ve dijitalleşme temasına ayrılmış ayrı bir tematik gün etkinlik takviminde yer alsa da hemen hemen her gün sınır teknolojiler gibi konularda oturumlar düzenlendiğini gördük. Dijital uçurumun kapatılmasının ajandaların üst sıralarında yerini almış olduğu izlenirken, iklim değişikliğini çevreleyen birçok konunun toplumsal cinsiyet eşitliği ekseninde de tartışılması önemliydi.

5. Doğa Vurgusunun COP30'da Daha da Artması Muhtemel

COP 29'un başlamasından 10 gün önce tamamlanan Kolombiya'daki COP 16 Biyoçeşitlilik Zirvesi'nin, katılan taraflarca atılan adımların yetersizliği, görüşmelerin yürütülme biçimi ve nihayetinde alınan sonuçlar ile birlikte değerlendirildiğinde takip eden konferans için kötü bir örnek bıraktığını söylemek mümkün. Kolombiya'nın Cali kentinde yapılan görüşmeler, iki yıl önce ortaya konulan ve 2030 yılına kadar gezegenin topraklarının ve okyanuslarının %30'unun korunmasını taahhüt eden "30x30" hedefinin finansman bacağının somutlaşamaması ile neticelenmişti. Zirvenin son saatlerine bırakılan görüşmelerde 2030 yılına kadar harekete geçirilmesi taahhüt edilen yıllık 200 milyar doların nasıl sağlanacağına dair bir yol haritası çizilememişti.

Öte yandan COP 29'un hemen ardından başlayan ve Güney Kore'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler'in (BM) plastik anlaşması müzakereleri de sonuçsuz kalarak belirsiz bir tarihe ertelendi. Plastik üretimine sınır konulması ve insan sağlığı ile doğaya zarar veren kimyasalların kademli biçimde üretimden kaldırılmasına ilişkin öneriler konusunda görüş birliği sağlanamazken, hayal kırıklığı ile sonuçlanan BM forumlarına bir yenisi eklenmiş oldu.

Bu gelişmeler ışığında merkezinde NCQG'nin bulunduğu COP 29'un da resmi görüşmelerde doğaya dair sonuçlar üretememesi çok şaşırtıcı olmadı. Öte yandan, etkinlik boyunca ekosistem tartışmalarının ve doğa pozitif anlayışının oturumlarda sıkça ele alındığını not ettik. Önümüzdeki dönemde bu konuların ağırlığının artmaya devam edeceğini söyleyebiliriz. Brezilya'nın yağmur ormanlarına ve Amazon nehrine açılan kapısı olarak nitelendirilen Belem'de yapılacak COP 30, bu yılki konferanstan daha fazlasını vadediyor.

Brezilya Çevre ve İklim Değişikliği Bakanı Marina Silva, Kasım ayında verdiği bir mülakatta Üç Rio Sözleşmesi olarak anılan 'İklim Değişikliği, Biyoçeşitlilik, Çölleşme' sözleşmelerini ve bunlara bağlı taahhütleri Belem'de COP çatısı altında birleştirmeyi planladıklarını belirtti. Hayati öneme sahip ekosistem hizmetlerini barındıran Brezilya'nın liderliğinde önümüzdeki bir yıllık süreçte ülkelerin güncellenecek

[13] COP29. https://cop29.az/en/pages/cop29-declaration-on-multisectoral-actions-pathways-map-to-resilient-and-healthy-cities

ulusal katkı beyanlarında doğa, ekosistem krizi, biyoçeşitlilik vurgularının daha fazla yer bulmasını bekleyebiliriz.

6. Türkiye Net-Sıfır Yol Haritasını Detaylandırdı

COP 29'un ilk günlerinde Türkiye iklim yol haritasını "Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi"ni yayımlayarak açıkladı[14]. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanı Murat Kurum tarafından açıklanan stratejide, Türkiye'nin 2053 yılında net sıfır olabilmesi için oluşturduğu hedefler ve bu hedeflere ulaşmak için yapılacak eylemler bulunuyor. Strateji, fosil yakıtlardan ve özellikle de kömürden çıkışa dair bir plan içermezken, yenilenebilir enerji kaynaklarına, nükleer enerjiye, sektörlerin karbonsuzlaşmasına dair hedefler ve yol haritalarını kapsıyor.

Stratejide, Türkiye'nin toplam emisyonlarının %72'sinden sorumlu olan enerji sektörüne dair hedefler ön plana çıkıyor. Öne çıkan hedefler arasında;

- 2053 yılı itibarıyla yenilenebilir enerjinin birincil enerjideki payının %50'ye yükselmesi (güncel pay %17),
- 2053 yılı itibarıyla 70 gigavat (GW) yeşil hidrojen üretimi için kullanılacak elektrolizör kapasitesi,
- 2035 yılı itibarıyla 7,2 GW nükleer enerji kapasitesi bulunuyor.

Hidrojen ile karbon yakalama, kullanma ve depolama (CCUS) teknolojileri stratejinin enerji sektörüne dair hedefleri arasında iki başlık olarak yer alıyor. Hidrojen teknolojilerinde özellikle mavi ve yeşil hidrojenin gübre üretiminde kullanılabileceği belirtilirken, CCUS teknolojisinin çimento ve demir-çelik sektörlerinin karbonsuzlaşmasında önemli bir rol alabileceğine dikkat çekiliyor.

Son dönemde Türkiye'de enerji sektörüne ilişkin açıklanan hedeflerde de yer bulduğu üzere elektrik iletim şebekesi ve altyapısının yenilenmesi Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi'nde de ön plana çıkıyor. Stratejide elektrik iletiminin daha sağlıklı bir şekilde yapılması, yenilenebilir enerji santrallerinden üretilen elektriğin sorunsuz bir şekilde iletim hatlarına alınabilmesi için gereken yüksek voltajlı ve ultra yüksek voltajlı elektrik hatlarının teknik ve ekonomik olarak uygulanabilir olduğunda benimseneceği belirtiliyor. Bu çerçevede, Dünya Bankası Türkiye Direktörü Humberto Lopez'in Türkiye enerji iletimi altyapısının dönüşümü için gereken 28 milyar dolarlık planın finansmanı için Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile görüştüklerini açıklamasının[15] ardından Dünya Bankası'nın Türkiye'nin elektrik iletim altyapısını güçlendirmek amacıyla iki aşamadan oluşan 1,5 milyar dolarlık desteğinin bu stratejiye uyumlu olduğunu görüyoruz[16].

[14] UNFCCC, Kasım 2024. https://unfccc.int/documents/643012
[15] BloombergHT. https://www.bloomberght.com/dunya-bankasi-turkiye-direktoru-lopez-turkiye-ile-28-milyar-dolarlik-enerji-finansmani-icin-gorusuyoruz-3735370#:~:text=D%C3%BCnya%20Bankas%C4%B1%20T%C3%BCrkiye%20Direkt%C3%B6r%C3%BC%20Humberto,plan%C4%B1n%20finansman%C4%B1%20i%C3%A7in%20g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Ft%C3%BCklerini%20belirtti.
[16] BloombergHT. https://www.bloomberght.com/dunya-bankasi-ndan-elektrik-altyapisina-1-5-milyar-dolar-3735469

Stratejinin diğer sektörlere ilişkin hedefleri arasında, 2053 yılına kadar çimentoda %93, demir-çelikte %99, alüminyumda %75 emisyon azaltımı bulunurken, binalardaki emisyon azaltımı çalışmaları ile 2053 yılına kadar 2 milyar ton karbondioksit emisyonunun engellenmesi dikkati çekiyor. Ulaştırma sektöründe 2053 yılına kadar 7.000 kilometre yüksek hızlı tren ve hızlı tren hattı inşa edilerek demiryollarının toplam lojistikteki payının %22'ye çıkarılması hedefleniyor. Yine bu çerçevede COP 29 sonrasında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) destekli Türkiye Endüstriyel Karbonsuzlaşma Yatırım Platformu'nun (TIDIP) devreye alınmasının ve platform kapsamında 2030 yılına kadar 5 milyar dolarlık yatırım anlaşmasının yapılmasını değerli buluyoruz[17].

Ormanlarda koruma çalışmalarının yürütülmesi, yeşil alan ve koridorların artırılarak yutak kapasitesinin artırılması da ayrı bir hedef olarak Uzun Dönemli İklim Değişikliği Stratejisi'nde bulunuyor.

Strateji dokümanında hedeflere ulaşmak için yıllık ilave yatırım ihtiyacı GSYH'nın yüzde 1,7'si olarak ifade ediliyor. Bu ortalamanın 2025 yılında gerçekleşmesi halinde, özel sektörün 14 milyar, kamunun ise yaklaşık 10 milyar dolar ilave yatırım yapması anlamına geliyor.

7. Avustralya ile COP 31'in Ev Sahipliği İçin Yarış Sürüyor

Türkiye ve Avustralya yaklaşık 2 yıldır COP 31'in ev sahipliğine talipler. Bakü'deki zirve ve öncesinde ülkeler arasındaki temaslar herhangi bir tarafın geri çekilmesiyle sonuçlanmadı. Bu nedenle COP 31'in hangi ülkede gerçekleşeceği Bakü'deki zirvede kararlaştırılamadı. Önümüzdeki yıl Haziran ayında Almanya'nın Bonn kentinde düzenlenecek İklim Değişikliği Konferansı tekrar aday ülkelerin ikili temaslarına sahne olacaksa da ev sahibini COP 30'da öğrenme olasılığımız var.

Avustralya bir "Pasifik COP'u" düzenlemeyi ve bölgedeki iklim değişikliğine karşı kırılgan olan küçük ada devletlerine seslerini daha çok duyurabilecekleri bir platform oluşturmayı vadediyor. Avustralya bugüne kadar gerçekleşen 29 adet COP'un yalnızca 6'sının güney yarımkürede olduğuna dikkat çekiyor. Türkiye ise Avustralya'nın aksine bir fosil yakıt ihracatçısı olmadığı ve son 3 COP'un bu tür ülkelerde gerçekleştiğini hatırlatıyor. Türkiye COP 26'yı düzenlemek üzere de adaylığını koymuş ancak daha sonra İngiltere lehine çekilmişti.

2026'daki zirvenin gerçekleştirileceği ülkeye Türkiye ve Avustralya'nın da aralarında olduğu 28 ülkeden oluşan "Batı Avrupa ve Diğer Devletler" grubu karar verecek. Şu ana kadar Almanya, Kanada ve İngiltere Avustralya'ya desteklerini açıkladılar[18].

COP 29 ev sahipliği ile gelen başkanlık, makamının zorluklara gebe olduğunu kanıtladı. Nitekim, başkanlık COP süreci boyunca görüşmelerde ilerleme azmini korumak, baskıya karşı gelebilmek, yeri geldiğinde tarafsız bir arabulucu olabilmek ve tarafların kendilerini ifade edebileceği bir zemini hazırlamakla yükümlü. Oldukça sancılı geçen müzakereler esnasında Azerbaycan Devlet Başkanı Haydar

[17] EBRD, Kasım 2024. https://www.ebrd.com/news/2024/trkiye-launches-industrial-decarbonisation-investment-platform.html
[18] The Guardian. https://www.theguardian.com/environment/2024/nov/21/cop29-climate-summit-cop31-hosting-bid-australia-turkey

Aliyev'in ülkesinin doğal gaz ve petrol rezervlerini "Tanrı'nın bir lütfu" olarak tanımlaması, ev sahibinin merkezi rolüne gölge düşürürken, takip eden günlerde bilim adamları, ekonomistler, iş insanları ve eski devlet liderlerinden oluşan Roma Kulübü'nün UNFCCC'ye yaptığı çağrı ile fosil yakıtlardan aşamalı çıkışı desteklemeyen ülkelerin COP başkanlığına aday olamaması koşulunun getirilmesini önerdiklerini izledik[19].

8. 2025 Birçok Alanda Yeni Gelişmelere Sahne Olabilir

İklim ve çevre konulu son üç BM zirvesinin de başarısızlıkla sonuçlandığı çok zor bir dönemden geçtik. Buna rağmen tünelin ucunun tamamen karanlık olduğunu söylemek yanlış olur. Paris İklim Anlaşması çerçevesinde taraflar her 5 yılda bir ulusal katkı beyanlarını güncelleme yükümlülüğü taşıyor. COP 30'daki tartışmaların merkezinde ulusal katkı beyanı güncellemelerinin olmasını bekliyoruz. Bunun yanında, Brezilya çeşitli kanallardan yaptığı açıklamalar ile etkinliğin bir "Doğa COP'u"na da dönüşeceğinin sinyalini açıkça veriyor. Dünyadaki Amazon yağmur ormanlarının %60'ına ev sahipliği yapan Brezilya, yayımladığı yeni ulusal katkı beyanında ormansızlaşma ile mücadeleye ve bozulmuş olan doğal bitki örtülerinin onarımına yer verdi. Doğa temelli çözümlere ülkenin 2050 yılı itibarıyla iklim-nötr olma hedefi için "anahtar rol" veren beyan, sürdürülebilir tarım ve hayvancılık uygulamalarını ise azaltım ve gıda güvencesi çabalarının önemli parçası olarak gösteriyor. Gerçekleşecek temaslarla Brezilya liderliğinde bu alanlardaki azmin tetiklenmesi, önümüzdeki dönemde "doğa pozitif" perspektifi ile birlikte ormanlar, arazi kullanımı, su ve gıda sistemleri gibi konuların daha çok gündemde olmasını sağlayacaktır.

Brezilya cephesindeki bir diğer önemli gelişme COP 29 esnasında gerçekleşen Rio'daki G20 zirvesiydi. Zirveden çıkan ortak sonuç bildirgesinde "fosil yakıtlardan aşamalı çıkış" ifadesi yer almasa da ülkelerin bu çıkışı içerisinde barındıran BAE Mutabakatı başta olmak üzere COP 28'in tüm çıktılarının arkasında olduklarını belirttiler. Öte yandan G20 Zirvesi'nde, Çok Taraflı Kalkınma Bankalarını (ÇTKB) "daha iyi, daha büyük ve daha etkili" kılmak için Yeni Delhi'de ortaya konan yol haritasının desteklenmesi de önemliydi. ÇTKB'ye yönelik reform, bu kurumların küresel ve bölgesel zorluklara daha iyi çözümler getirmesini, daha fazla istihdam üretmesini ve ülkelerin Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine olan katkısını artırmayı amaçlıyor. G20 liderleri ÇTKB'leri hükümetler, ulusal ve ulusal altı kalkınma bankaları ve özel sektör gibi paydaşlarla daha etkili bir şekilde çalışarak "bir sistem olarak" hareket etmeye davet ettiler. Nitekim COP 29'da ortaya çıkan 300 milyar dolarlık NCQG'nin aşılabilmesi ve 1,3 trilyon dolar toplama yönündeki daha geniş çağrının başarılabilmesi için önümüzdeki dönemde başta sermaye piyasası yatırımcıları olmak üzere özel sektörün kalkınma finansmanında alacağı rolün artırılması önemli olacak. COP 29 devam ederken yaptıkları duyuru ile ÇTKB'ler, düşük ve orta gelirli ülkeler için ayıracaklarını tahmin ettikleri 2030 iklim finansmanı tutarının 120 milyar dolar olduğunu, bunun 2023 seviyesine göre %60 artış anlamına geldiğini açıklamışlardı[20].

2025'in Haziran ayında gerçekleşecek Bonn İklim Konferansı, yürütülecek teknik düzeydeki müzakereler ile COP 30'a hazırlık niteliği taşıyacak. Konferanstaki görüşmelerin seyrinin yanı sıra yıl boyunca ülkeler tarafından yayımlanacak güncellenmiş katkı beyanların işaret ettiği ilerlemeler,

[19] Club of Rome. https://www.clubofrome.org/cop-reform-2024/
[20] Avrupa Yatırım Bankası. https://www.eib.org/files/press/FinalJointMDBStatementforCOP29.pdf

önümüzdeki yıl Belem'de gerçekleştirilecek etkinliğin tonunu büyük ölçüde belirleyecek. Bizler TSKB Ekonomik Araştırmalar olarak hem günlük yayınlarımız hem de Ekosisteme Dair adlı dergimizle gezegenin nabzını tutmaya devam edeceğiz. Bizi takipte kalın!

Ekonomik Araştırmalar
ekonomikarastirmalar@tskb.com.tr

Meclisi Mebusan Caddesi No. 81
Fındıklı İstanbul 34427, Türkiye
T: +90 (212) 334 50 41 F: +90 (212) 334 52 34

TSKB Ekonomik Araştırmalar ürünlerine ulaşmak için aşağıdaki karekodu kullanabilirsiniz:

Dr. Burcu Ünüvar, SCR	Direktör *Başekonomist*	unuvarb@tskb.com.tr
Dr. Feridun Tur, SCR	Ekonomik Araştırmalar Müdürü	turf@tskb.com.tr
Can Hakyemez	Ekip Lideri *Enerji ve Kaynak Araştırmaları*	hakyemezc@tskb.com.tr
Dr. Buket Alkan	Yönetici *Kalkınma Ekonomisi*	alkanb@tskb.com.tr
Cem Avcıoğlu, SCR	Yönetici *Kalkınma Ekonomisi*	avciogluc@tskb.com.tr
Dr. Emre Aylar	Yönetici *Makroekonomi ve Finansal Piyasalar*	aylare@tskb.com.tr
Başak Toprakcı, SCR	Uzman Yardımcısı *Enerji ve Kaynak Araştırmaları*	toprakcib@tskb.com.tr
Ezgi İpek	Uzman Yardımcısı *Enerji ve Kaynak Araştırmaları*	ipeke@tskb.com.tr